

ارزیابی تأثیرات اجتماعی احداث بوستان گلابدره در تهران

خلیل میرزایی

دکترای جامعه‌شناسی و دانشیار دانشگاه آزاد اسلامی واحد رودهن
Mirzaeei_khalil@riau.ac

ندا عظیمی

دکترای جامعه‌شناسی فرهنگی
Azimi_neda@yahoo.com

مرجان پاکدامن

کارشناس ارشد پژوهشگری علوم اجتماعی
Marjan_pakdaman@ymail.com

چکیده

پروژه احداث بوستان گلابدره با هدف پاسخگویی به نیازهای ساکنان منطقه ۱ شهرداری تهران و سایر ساکنان شهر تهران اجرا شده است. به طور کلی اهداف انجام پژوهش حاضر شامل: شناسایی ذی‌نفعان (بازندگان و برندگان) و ذی‌مدخلان پروژه، بررسی تأثیرات اجتماعی و فرهنگی ناشی از اجرای پروژه در حوزه نفوذ پروژه، شناسایی موانع و مشکلات اجتماعی (نهادی و اجتماعی) پروژه و ارائه راه‌کارهایی برای بهبود و اصلاح وضع موجود و کاهش اختلال در زندگی شهروندان، تعیین حوزه نفوذ پروژه و شناخت نگرش شهروندان نسبت به این پروژه است. نوع مطالعه در این پژوهش از نظر مسیر، توصیفی و از نظر هدف، کاربردی بوده است. برای گردآوری اطلاعات نیز از روش‌های میدانی و اسنادی استفاده شده است. البته باید اشاره کرد که پژوهش حاضر را می‌توان در شمار پژوهش‌هایی قرار داد که با عنوان ارزیابی مطرح شده‌اند. در بخش اسنادی، کلیه اسناد موجود تمام شماری شده و در بخش میدانی نیز ۳۰ نفر از ساکنان و مراجعان به بوستان گلابدره به عنوان نمونه انتخاب و پرسشنامه مدنظر روی آنها اجرا شده است. در عین حال با مدیران شهرداری و عوامل اجرایی و نهادهای ذی‌ربط نیز به صورت هدفمند و در دسترس مصاحبه نیمه‌ساخت‌دار انجام شده است. ابزار به کار رفته در این پژوهش، فیش‌های اطلاعاتی، پرسشنامه پژوهشگر ساخته - که اعتبار آن از طریق اعتبار محتوا (ضریب CVR) و پایایی آن از طریق آلفای کرونباخ سنجیده شده است - مصاحبه نیمه ساخت‌دار و مشاهده بوده است. این مطالعه نشان می‌دهد که ساخت این بوستان دارای پیامدهای مثبت و منفی بوده است که پیامدهای مثبت آن بر پیامدهای منفی غلبه داشته است. از جمله پیامدهای مثبت احداث بوستان گلابدره، جلوگیری از ساخت‌وسازهای غیر مجاز و زمین‌خواری، ایجاد کمربند سبز در دامنه کوه البرز، تغییر در الگوی رفتار خانواده، زیبایی محیط، کاهش آلودگی هوا و آلودگی صوتی، افزایش احساس سلامتی و تعاملات اجتماعی در افراد، ایجاد فرصت‌های شغلی و از پیامدهای منفی، افزایش ترافیک و کمبود جای پارک است.

واژه‌های کلیدی: تأثیرات اجتماعی، تأثیرات فرهنگی و بوستان گلابدره.

شکل‌گیری پیامدهای هر اقدام توسعه‌ای به ماهیت آن، چگونگی اجرا، میزان انطباق آن با نیازها و انتظارات اجتماع محلی، هدف پروژه و نگرش‌ها، واکنش‌های اجتماع محلی، میزان مشارکت و استفاده آنها از خدمات و برنامه‌های پروژه، تعاملات و واکنش‌های سایر نهادها، گروه‌ها و افراد ذی‌نفع و ذی‌مدخل بستگی دارد. با توجه به عوامل و شرایط یادشده، ممکن است در روند اجرای پروژه، نحوه پذیرش اجتماعی پروژه از سوی ذی‌نفعان اصلی و سایر متأثران پروژه و تحقق اهداف و نتایج پیش‌بینی شده و قابل انتظار آن، برخی موانع و آسیب‌ها به وجود آید و پیامدهای منفی و عوارض ناخواسته‌ای در حین اجرای پروژه یا متعاقب آن شکل گیرد. این امر، ارزیابی تأثیرات اجتماعی پروژه را ضروری می‌سازد. در یک تعریف کلی، ارزیابی تأثیرات اجتماعی، فرایند تحلیل، نظارت و مدیریت پیامدهای خواسته و ناخواسته اجتماعی (مثبت یا منفی) رخدادهای برنامه‌ریزی شده (سیاست‌ها، برنامه‌ها، طرح‌ها و پروژه‌ها) و همچنین پیامدهای خواسته و ناخواسته هر فراگرد تغییر اجتماعی را شامل می‌شود (Vanclay, 2003: 6).

از فواید ارزیابی تأثیرات اجتماعی و فرهنگی می‌توان «کمک به توسعه پایدار و همه‌جانبه، ارتقای کیفیت زندگی، کاهش محرومیت و توسعه برابری اجتماعی درون نسلی و بین‌نسلی، افزایش بازدهی مداخلات توسعه‌ای، استفاده بهینه از منابع، تنوع فرهنگی و انسجام اجتماعی و همچنین پیشگیری از مسائل اجتماعی و فرهنگی را برشمرد» (بکر و ونکلی، ۱۳۸۸: ۳).

امروزه مفهوم «شهرها» بدون فضای سبز مؤثر در اشکال گوناگون آن دیگر قابل تصور نیست. پیامدهای توسعه شهری و پیچیدگی‌های معضلات محیط‌زیستی آنها، موجودیت فضای سبز و گسترش آن را برای همیشه اجتناب‌ناپذیر کرده‌اند. توجه به فضای سبز به طور عام به عنوان ریه‌های تنفسی شهرها، تعریف اغراق‌آمیزی از کارکرد آن نیست، بلکه این بیانگر حداقل کارکرد آن در مفهوم اکولوژیک شهرها به شمار می‌رود. این فضاها هم از دیدگاه تأمین نیازهای محیط‌زیستی شهرنشینان و هم از نظر تأمین فضاهای فراغتی و بستر ارتباط و تعامل اجتماعی آن، جایگاهی درخور اهمیت دارد. آلودگی‌های ناشی از صنایع و فناوری، شهرها را به جهنمی برای ساکنان آن تبدیل کرده است. همچنین توسعه بی‌رویه شهرها به صورت افقی و عمودی باعث تخریب طبیعت شده است. طبیعت و فضای سبز که سال‌ها به عنوان قلب تپنده زیستگاه‌های بشری ایفای نقش می‌کرد و بهترین محل و موقعیت ایجاد شهرهای نخستین بود، بایستی توجهی ساکنان شهر، رو به افول

و نابودی گذاشته است. با توجه به این بحران‌ها که روز به روز شهرها را تهدید می‌کند، مانند آلودگی‌های صوتی، آلودگی‌های هوا و فشا‌های روانی که در نتیجه زندگی در میان ازدحام ساختمان‌های سنگی و ترافیک‌های شدید و تردد انواع وسایل حمل و نقل تشدید می‌شود، لزوم توجه به نیازهای این جمعیت عظیم شهری احساس می‌گردد. بنابراین تراکم و افزایش جمعیت و تمرکز آن در سطح منطقه‌ای، اثرات مستقیم بر کیفیت محیط زیست دارد. یکی از مهمترین کارکردهایی که توسعه فضاهای خدماتی می‌تواند به همراه داشته باشد، ایجاد شرایط بهینه برای گذران اوقات فراغت است. در جامعه ما هنوز نحوه گذراندن اوقات فراغت، طبقاتی است و معمولاً افراد کم درآمد به طور انفعالی فراغت خود را می‌گذرانند. بنابراین مسئولان و برنامه‌ریزان باید برای سامان‌دهی و پر کردن اوقات فراغت، برنامه‌ریزی و اقدامات مناسبی انجام دهند که متناسب با نیازها و سطوح مختلف اجتماعی-اقتصادی افراد جامعه باشد. شهرداری منطقه ۱ در راستای توسعه فضاهای فرهنگی در نظر داشت با تبدیل و توسعه تپه‌های گلابدره به کاربری بوستان و فضای سبز، سبب توسعه و ارائه خدمات به ساکنان محلات مجاور و همچنین منطقه ۱ و دیگر مناطق تهران باشد. با توجه به وسعت تپه‌های گلابدره و بلااستفاده بودن زمین‌های یادشده، امکان ساخت‌وساز غیر مجاز و زمین‌خواری نیز در منطقه وجود داشت که شهرداری تهران با عملکرد صحیح از این اقدام جلوگیری نمود. همچنین این موضوع سبب تفاوت در نوع نگرش ساکنان محلات اطراف به شیوه گذران اوقات فراغت می‌شود.

با توجه به فضای فراغتی تعریف‌شده برای بوستان گلابدره، لازم بوده است مشخص گردد که آیا این مکان برای احداث بوستان مناسب بوده است و اینکه راه‌اندازی سورت‌مه، سینما پرواز و سافاری وحشت، زمین‌های بازی و وسائل ورزشی با توجه به اهداف تعریف‌شده برای بوستان، به چه میزان پاسخگوی نیازهای شهر است.

با توجه به بررسی‌های انجام شده به نظر می‌رسد که در شمیران مرکزی، بزرگ‌ترین قلمرو فضای طبیعی در اختیار منطقه گلابدره و در واقع امامزاده قاسم است که مناطقی مانند آبک، وزیری، وزوا، میدان امامزاده قاسم، نخجوان، تپه نصیری کوهسار و کوهستان گل‌سنگ و حتی قله کلک چال متعلق به امامزاده قاسم (گلابدره) را شامل می‌شود. نکته جالب درباره محدوده امامزاده قاسم شمیران این است که ارزان‌ترین و گران‌ترین مناطق تهران در همین منطقه واقع شده است. در محدوده وزیری، خانه‌ها به صورت زورآباد بنا شده‌اند و فاقد هرگونه امکانات رفاهی مناسب است، اما در منطقه نخجوان، گران‌ترین

و زیباترین بناهای شهر وجود دارد که قیمت برخی از آنها قالبی نجومی دارد (که البته در مساحت‌های بالا هستند). از نظر آب و هوا می‌توان ادعا کرد که امامزاده قاسم و گلابدره در بهترین وضعیت قرار دارند. این در حالی است که بیشترین جمعیت در همین نقطه ساکن شده است (در شمیران مرکزی). قسمت‌هایی از این منطقه خانه‌های زورآبادانه، قسمتی خانه‌های کهن و سنتی (با عمری بیش از ۳۵۰ سال)، قسمتی خانه‌هایی با معماری سنتی شرقی و در قسمتی خانه‌هایی با معماری غربی و اروپایی (لوکس)، همه و همه در فاصله‌های اندکی از هم قرار دارند. این نشان‌دهنده تفاوت وضعیت اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی در بین اهالی محلات اطراف بوستان گلابدره است و این امر خود نیز تعارضی را بین ساکنان محلات اطراف بوستان با کاربران بوستان به وجود می‌آورد. بنابراین با توجه به شرایط موجود و وجود تعارض‌های اجتماعی - فرهنگی، به طور کلی پژوهش حاضر در پی پاسخگویی به این پرسش است که تأثیرات اجتماعی و فرهنگی احداث بوستان گلابدره کدامند؟

پیشینه پژوهش

در بررسی «ارزیابی تأثیرات اجتماعی - فرهنگی بوستان گلابدره» که مؤسسه جهان کتاب در سال ۱۳۹۳ انجام داده است، پیامدهای احداث بوستان به این گونه برآورد شده است: پیامدهای منفی برآوردشده حاکی از وجود ناامنی و عدم امنیت در حین استفاده از خدمات بوستان‌ها به‌ویژه بوستان دربند، استفاده افراد خلافکار و ناسالم از مجتمع، کاهش استقبال افراد از بوستان، وجود آسیب‌های جسمانی برای مراجعان است. پیامدهای مثبت ارزیابی شده شامل موارد زیر است: تکمیل‌کننده اوقات فراغت شهروندان، افزایش اشتغال و مشارکت افراد، افزایش سلامت جسمانی شهروندان، افزایش امنیت اجتماعی، افزایش رضایت عملکرد شهرداری و توسعه گردشگری و حفظ فرهنگ بومی در محله گلابدره است.

نتایج پژوهش علی‌نژاد و همکاران (۱۳۹۲) نشان داد که توسعه و سامان‌دهی پارک جنگلی سرخه حصار بر امنیت اجتماعی پارک تأثیرگذار بوده است و منجر به افزایش سطح امنیت در پارک جنگلی سرخه حصار نسبت به دوره قبل از سامان‌دهی شده است. پی‌آمدهای اجتماعی این پروژه اغلب مثبت بوده، نیازمند ملاحظات است که در طرح جامع پارک و سند چشم‌انداز منطقه تعیین شده است.

سوزنچی و تریوه (۱۳۹۰) در بررسی «بازطراحی بوستان‌های محله‌ای با تأکید بر توسعه روابط اجتماعی میان ساکنان محله» عنوان کردند که از جمله عوامل

مؤثر در جذب مردم به فضای پارک، در دسترس بودن و داشتن دعوت کنندگی و افزایش مدت زمان حضور افراد در پارک مانند آسایش فیزیولوژیک، برقراری امنیت، تحریک احساسات مخاطب و تسهیل برقراری روابط و تعاملات اجتماعی بین افراد مانند وجود محل تجمع، جریان داشتن فعالیت‌های مختلف، نحوه چیدمان فضاهای نشستن و غیره است.

هدایتی اقمشه‌دی، قربانی و زاهدی (۱۳۹۴) در «ارزیابی اثرات محیط‌زیستی احداث پیاده‌راه پل طبیعت و بهبود عملکرد اکولوژیک آن در محدوده جغرافیایی منطقه ۳ تهران» نشان داد که احداث این پل از لحاظ زیست‌محیطی کاملاً تأیید شده است. همچنین در میان اثرات، بهبود عملکرد اکولوژیک منطقه، مهم‌ترین اثر و در بین پیامدها نیز بهبود شرایط کیفیت هوا و زیستگاه‌های گیاهی، مهم‌ترین پیامدها به شمار می‌آید.

امینیان و امینیان (۱۳۹۳) در «بررسی توسعه پایدار فضای سبز شهری با رویکرد مدیریت یکپارچه شهری» نشان دادند که بین مدیریت یکپارچه شهری و کاهش اثرات منفی توسعه فضای سبز و در نتیجه رسیدن به فضای سبز پایدار شهری، رابطه مستقیم وجود دارد. همچنین عنوان کردند که با توجه به رشد روزافزون شهرنشینی که ساختار اکولوژیکی شهرها را دستخوش تغییرات وسیعی نموده است، نیاز به ایجاد و توسعه فضاهای سبز شهری به عنوان مهم‌ترین تعدیل‌کننده‌های زیست‌محیطی شهری، بیشترین اهمیت را پیدا کرده است.

احمدی و همکاران (۱۳۹۲) در «بررسی اهمیت فضای سبز در کنترل و کاهش آلودگی هوای شهری»، مهم‌ترین کارکردهای فضای سبز درون و برون شهرها را در موارد زیر خلاصه کردند: جذب دی‌اکسید کربن و سایر گازهای سمی و تولید اکسیژن، تعدیل و بهبود شرایط آب و هوایی شهرها، کاهش آلودگی صدا، بهبود روحیه افراد، جلوگیری از فرسایش آبی و بادی خاک، تصفیه فاضلاب و... ابراهیم‌زاده و حاتمی (۱۳۹۳) در مقاله‌ای با عنوان «تحلیلی بر عملکرد مدیریت فضای سبز شهری و بازده اجتماعی - توسعه‌ای آن در شهر ایزده»، پس از بررسی کمی و کیفی فضای سبز شهری، نتیجه گرفتند که کمبود شدید فضای سبز در شهر ایزده، محسوس است و لازم است فضای سبز شهری و کارکردهای فضایی - مکانی آن در این شهر به منظور ارتقای بازده اجتماعی و توسعه‌ای آن، مورد بازبینی و اصلاح قرار گیرد.

هندیانی و همکاران (۱۳۹۳) در بررسی «نقش مشارکت شهروندان در حفظ و نگهداری فضاهای سبز شهری و راهکارهای آن (مطالعه موردی اراضی عباس‌آباد)» به این نتایج دست یافتند که در مشارکت‌های مالی، ۵۲/۹ درصد پاسخگویان

پرداخت به موقع عوارض، در مشارکت اجرایی، ۷۹/۸ درصد پاسخگویان مشارکت در پاک‌سازی پارک‌ها، در مشارکت فکری ۶۹/۱ درصد پاسخگویان مشارکت در نیازسنجی‌ها و در مشارکت ارزیابی ۴۹/۷ درصد پاسخگویان مشارکت در ارزیابی عملکرد و فعالیت‌ها را بر مشارکت در حفظ و نگهداری از فضاهای سبز مؤثر دانسته‌اند. نتایج حاصل از این مقاله بیانگر این است که در سطح ۹۹ درصد اطمینان متغیرهای مشارکت مالی، مشارکت اجرایی، مشارکت فکری و مشارکت در ارزیابی بر مشارکت در حفظ و نگهداری از فضاهای سبز شهری مؤثر است.

مبانی نظری و چارچوب نظری پژوهش

ارزیابی اثرات محیط‌زیستی در بسیاری از کشورها به یک رویه و رویکرد در برنامه‌ریزی‌های توسعه ملی تبدیل شده و به عنوان ابزار مدیریت محیط‌زیست در سطح وسیعی مورد پذیرش قرار گرفته است. اما این رویکرد بیشتر بر اهداف اقتصادی و محیط‌زیستی متمرکز است و به اثرات اجتماعی و فرهنگی مانند کیفیت زندگی و عدالت اجتماعی کمتر توجه می‌کند. ارزیابی اثرات اجتماعی که البته سابقه کمتری نسبت به ارزیابی اثرات محیط‌زیستی در برنامه‌ریزی توسعه کشورها دارد، می‌کوشد به این پرسش راهبردی پاسخ دهد که توسعه تا چه اندازه با جامعه سازگار، دادگرانه و پایدار است و چگونه برای بازسازی معیشت و بهبود رفاه اجتماعی گروه‌زبادی از مردم تلاش می‌کند؟ بنابراین در انا، بررسی اثرات اجتماعی و فرهنگی، اولویت بیشتری دارد و از همین رو به اصول توسعه پایدار و یکپارچه نزدیک‌تر است (ونکلی به نقل از کرمی و رضایی مقدم، ۱۳۹۴: ۱۷۱-۱۷۲).

با توجه به ماهیت و اهداف پروژه مورد بررسی و این امر که امروزه بوستان‌ها از عمده‌ترین مراکز گذران اوقات فراغت در شهرها به شمار می‌روند، از آن جهت که عمومی‌ترین و شاید کمهزینه‌ترین انواع آن باشند، در بررسی روند تاریخی، ضرورت یافتن فضای سبز در شهرها و توجه به نقش فضاهای شهری در رفع نیازهای شهروندان و سهمی که گروه‌ها و افراد مختلف از این فضاها در اختیار دارند، ابتدا باید به تعریفی از فضا و استفاده از آن پرداخته شود. قدر مسلم مفهوم فضا، مفهومی انتزاعی و پیچیده به نظر می‌آید. «اگر فضا را بیش از هر چیز به مثابه مکانی خالی و تهی در نظر بگیریم، تنها می‌توانیم آن را در حضور اشیا و پر بودن آن به طور نسبی درک کنیم» (فکوهی، ۱۳۸۳: ۲۳۲). به گفته هال، «هر کالبد با ورود به درون یک فضا به نوعی وادار به اطاعت و تبعیت از آن می‌شود و فضا به نوعی آن را به تملک خود درمی‌آورد؛ تملکی که می‌تواند به شکلی دوسویه درآید» (هال، ۱۳۷۶: ۵۴۷-۵۵۰). ما با ورود و حرکت در فضا در واقع جزئی از آن می‌شویم و متقابلاً فضا به همراه نشانه‌هایش که

حاصل وجود کالبد‌های دیگر در آن است، جزئی از خاطره تملک‌یافته ما می‌شود. «تجربه فضا نیاز به نگرستن و در آن واحد حرکت در آن فضا دارد و نباید از خاطر برد که این حرکت فیزیکی را همزمان به حرکت ذهنی و انباشت‌های فکری و ذهنیت‌ها متصل کرده، سبب تألیف‌های عاطفی و واکنش‌های رفتاری می‌شود» (فکوهی، ۱۳۸۳: ۲۳۲).

هانری لوفور نیز «فضا را نه یک پدیده طبیعی یا استعلایی، بلکه یک تمامیت تاریخی و یک تولید اجتماعی می‌داند. در واقع فضا از یکسو تجربه حافظه تاریخی ماست و از دیگر سو، تجربه زندگی روزمره ما» (فکوهی، ۱۳۸۳: ۲۳۹). با این وصف، منبعی از قدرت که بتواند حرکت فیزیکی و ذهنی ما را تحت کنترل بگیرد و هدایت کند، می‌تواند بر درک از فضا و تأثیرپذیری ما از آن تأثیر بگذارد. «فضاهای شهری به دلیل سیاسی بودن ذاتی خود (یعنی حضور همه‌جانبه و بازنمودهای قدرت سیاسی در آنها)، چنین خاصیت هدایت‌کننده و دستکاری‌کننده‌ای بر تجربه فضا دارند» (همان: ۲۳۲). کوین لینچ، پنج عامل سازنده را برای فضاهای شهری برمی‌شمرد: راه‌ها، مرزها که حد فاصل دو یا چند فضای شهری‌اند، محله‌ها که دارای تجانس شکلی یا کاربری هستند، گره‌ها یعنی نقاط استراتژیک تقاطع‌ها و نشانه‌ها که نقاط دارای تراکم مشخصی از معانی نشانه‌شناختی در مجموعه نشانه‌های شهری هستند. هدف باید رسیدن به توازنی میان این عوامل باشد تا شهروند بتواند به خوبی خود را در شهر باز یابد و به آن احساس تعلق کند. این امر را می‌توان به نوعی یک هویت شهری به حساب آورد (لینچ، ۱۳۷۴: ۳۷).

با گسترش شهرنشینی و توجه بیشتر و نیاز حیاتی به پدیده‌ای به نام اوقات فراغت، هر روزه شاهد ابداعات، اختراعات، برنامه و وسائل متعددی برای پر کردن این اوقات هستیم. به گفته برتراند راسل، آخرین دستاورد تمدن، توانایی انسان در پر کردن هوشمندانه ايام فراغت است (کلی، ۱۳۷۳: ۲۵). فضاهای سبز از یکسو موجب بهبود وضعیت زیست‌محیطی شهرها می‌شود و از سوی دیگر، شرایط مناسبی را برای گذران اوقات فراغت شهروندان تعبیه می‌کند. علاوه بر اینها، عملکردهای کالبدی نیز دارد. فضای سبز شهری به عنوان بخش جاندار محیط شهری، مکمل بخش بی‌جان شهر، یعنی ساختار کالبدی شهر است.

یکی از معیارهای ارزیابی کیفیت محیط هر شهر، وجود فضاهای سبز عمومی است؛ فضاهایی که شهروندان بتوانند با ایمنی و آسایش خاطر با هم به گفت‌وگو پردازند. اهمیت این مسئله تاحدی است که امروزه توجه به فضاهای سبز شهری و اعمال سیاست‌هایی که مردم شهرها را از مشکلاتی

مانند یأس و ناامیدی برهاند و باعث ارتباط با فضاهای سبز و محیط گردند، از مهمترین وظایف نهادهای شهری است. در واقع از جمله شاخص‌های مهم توسعه پایدار، برنامه‌ریزی هوشمندانه اوقات فراغت بوده که در این زمینه، نقش فضاهای سبز بسیار مهم است (صالحی فرد و حسن‌آبادی به نقل از سوزنچی و تریوه، ۱۳۹۰: ۱۰۸). فضای سبز از دو جنبه جسمی و روحی بر سلامتی افراد تأثیرگذار است. فضای سبز در نزدیکی محل سکونت، فعالیت‌های فیزیکی را به صورت منظم افزایش می‌دهد (Abraham & et al, 2009: 55). همچنین فضای سبز از طریق پالایش آلودگی هوا و دیگر فواید زیست‌محیطی خود، تأثیر قابل توجهی بر سلامتی انسان می‌گذارد. علاوه بر آن، فضاهای سبز از طریق ایجاد آرامش روحی و روانی، کاهش استرس، کاهش احساس تنهایی و افزایش امید به زندگی، در کاهش اثرات سوء شهرنشینی بر روح و روان انسان‌ها مؤثر هستند. کنش اجتماعی، ساده‌ترین عنصر زندگی مشترک انسانی است. کنش اجتماعی، سلسله حرکات بارزی است که انسان برای دستیابی به هدفی نسبت به انسانی دیگر انجام می‌دهد. افراد، نیاز ذاتی به برقراری رابطه اجتماعی دارند و به همین دلیل، موقعیت‌هایی فراهم می‌آورند تا بتوانند رابطه اجتماعی را تجربه کنند (طالبی، ۱۳۸۳: ۱۶۲). رابطه متقابل اجتماعی برای پاسخ به نیازهای انسان به پیوندجویی و احساس تعلق به مکان، یک ضرورت محسوب می‌شود. فعالیت‌هایی مانند تعامل با دیگران و مشاهده فعالیت‌های مردم، با ایجاد زمینه‌های اجتماع‌پذیری، به رشد فردی انسان کمک می‌کنند (لنگ، ۱۳۸۳: ۱۸۷). توسعه روابط و تعاملات اجتماعی، آثار مثبت فراوانی به همراه دارد که در ادامه به دو اثر شاخص و مهم آن، یعنی تولید سرمایه اجتماعی و ایجاد حیات جمعی پرداخته می‌شود.

سرمایه اجتماعی: سرمایه اجتماعی در برگیرنده مفاهیمی همچون اعتماد، همکاری و همیاری میان اعضای گروه یا جامعه است که نظام هدفمندی را شکل می‌دهند و آن‌ها را به سوی دستیابی به هدفی هدایت می‌نمایند (براتی و یزدان پناه شاه‌آبادی، ۱۳۹۰: ۲۷). به طور کلی ارتباط سازنده‌ای بین مفهوم سرمایه اجتماعی و مشارکت مدنی و اجتماعی وجود دارد و همافزایی این مفاهیم با سرمایه اجتماعی به اثبات رسیده است. به عبارت دیگر مشارکت از متغیرهای بررسی اجتماعی است. بانک جهانی، سرمایه اجتماعی را پدیده‌ای می‌داند که حاصل تأثیر نهادهای اجتماعی، روابط انسانی و هنجارها بر کمیت و کیفیت تعاملات اجتماعی است. سرمایه اجتماعی برخلاف دیگر سرمایه‌ها به صورت فیزیکی وجود ندارد، بلکه حاصل تعاملات و هنجارهای گروهی و اجتماعی است و از طرف دیگر افزایش آن می‌تواند موجب کاهش

جدی هزینه‌های ادارهٔ جامعه و نیز هزینه‌های عملیاتی سازمان‌ها شود (بانک جهانی به نقل از منظور و یادی‌پور، ۱۳۸۷، ۱۴۷-۱۴۸).

حیات جمعی: حیات جمعی، فرصتی برای رها شدن از تنش‌های زندگی روزمره، گذراندن اوقات فراغت، تعاملات اجتماعی و گردهمایی افراد و گروه‌های مختلف و بستری برای حضور و آزادی بیان در فضا است. حیات جمعی در فضاهای عمومی در گرو ترویج تعاملات اجتماعی، جذب افراد و گروه‌های مختلف، امنیت اجتماعی و در نتیجه ترغیب به افزایش تحمل گروه‌های مختلف در فضا، جامعه‌پذیری بیشتر و ایجاد فضایی فعال و سرزنده است. تعامل اجتماعی و برقراری ارتباط می‌تواند یک موضوع فیزیکی، یک نگاه، یک مکالمه بین افراد باشد که خود مستلزم تعریف رویدادها و فعالیت‌های متناسب و در نتیجه نقش‌پذیری مردم در فضا و عضویت آنها در گروه‌ها و شبکه‌های اجتماعی است (دانشپور و چرخچیان، ۱۳۸۶: ۲۲).

در این مطالعه از رویکرد توسعه پایدار که تأکید خاصی بر رشد و توسعهٔ موزون کمی و کیفی بخش‌های اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و سیاسی دارد، در غالب نظریه‌های ساختی - کارکردی و سرمایه اجتماعی استفاده شده است. منطق کلی این رویکرد آن است که اجزای جامعه در کنشی متقابل با یکدیگر بر یکدیگر تأثیر گذارده، همدیگر را حمایت می‌کنند. بنابراین ضعف یکی سبب عدم کارایی بخش‌های دیگر می‌شود. از این‌رو در رویکرد توسعهٔ قدیم که توسعه‌ای ناموزون و تنها متوجه بخش‌های سخت‌افزاری و اقتصادی بوده، بخش‌های نرم‌افزاری توسعه دچار عقب‌ماندگی شده، در نتیجه توسعه پایدار اتفاق نمی‌افتاد (لهسایی‌زاده، ۱۳۶۸: ۱۳).

رویکرد توسعه پایدار، تأکید خاصی بر به کارگیری نیروهای اقتصادی، اجتماعی، انسانی و سیاسی در جهت رفع نیازهای نسل امروز و آینده دارد و در کنار توجه به توسعه اقتصادی جوامع، توجه خاصی به توسعه قابلیت‌های انسانی همچون سلامتی، مهارت و استفاده از این قابلیت‌ها در افزایش درآمد، اوقات فراغت، فعالیت‌های اجتماعی، فرهنگی و سیاسی دارد که این بخش اخیر (توسعه انسانی) در گرو مردم‌گرایی و فنون مشارکتی است، تا مردم احساس بیگانگی به جریان‌ات توسعه نداشته باشند. در واقع در این الگو، اعتقاد بر این است که این خود مردم‌اند که مسیر تحولات و سمت و سوی برنامه‌های توسعه را تعیین می‌کنند (لهسایی‌زاده، ۱۳۶۸: ۹۰). همان‌گونه که پیتراو کلی معتقد است که رویکرد توسعه، رویکردی تلفیقی است که هم نگاه علمی - اثباتی و هم تفسیری نسبی‌گرا به پدیده‌های اجتماعی دارد و در این راه از رویکردهای مختلف نظری استفاده می‌کند. به‌خصوص در مسائل

شهری با موضوعی ساختی - کارکردی با مسائل - روبه‌رو می‌گردد (ابراهیم‌پور و مصطفوی، ۱۳۸۷: ۲۷-۴۹). از این‌رو تأکید ویژه بر ساختار محلی، کارآمدی و اثربخشی اقدامات توسعه‌ای، ایجاد و تقویت اعتمادسازی و انگیزش‌های مشارکتی در شهروندان، ایجاد و حفظ الگوهای ارزشی، رضایتمندی و احساس چسبندگی اجتماعی تمام اقشار جامعه و در نهایت مشروعیت نظام حاکم دارد؛ چراکه تنها در چنین شرایطی، جامعه می‌تواند در مواقع بحرانی بقا یافته، خود را بازتولید و ترمیم نماید و نظام حاکم مدیریتی کارآمدتر داشته و در صحت و سلامت، آرزوها و اهداف خود و مردم خود را برآورده نماید (تنهایی، ۱۳۸۷: ۷۰). کارکردگرایی در این رابطه به مطالعه کارکردهای مختلف احداث بوستان گلابدره در توسعه شهری و بالابردن کیفیت زندگی شهری و ایجاد رضایت شهروندی و تأثیرش بر مدیریت شهری، سلامت جسمی و روحی شهروندان، ارتقای زیرساخت‌های منطقه و با ارزش شدن اراضی منطقه و... می‌پردازد. پیامدهای شناسایی‌شده در مدل مفهومی پژوهش حاضر در قالب سه مقوله اجتماعی - فرهنگی، اقتصادی و زیست‌محیطی، از هر یک از رویکردهای نظری مطرح‌شده طراحی شده است. با توجه به مطالب ارائه‌شده در بخش ادبیات پژوهش، مبانی نظری و چهارچوب نظری تئوریک و با بهره‌گیری از اصل کارکردگرایی ساختاری در پرتو نظریه کلان توسعه پایدار می‌توان مدل زیر را به عنوان مدل مفهومی پژوهش ارائه نمود:

شکل شماره ۱: مدل مفهومی طرح

روش‌شناسی

رویکرد اصلی پژوهش بر اصول ارزیابی تأثیر اجتماعی استوار است. ارزیابی تأثیر اجتماعی، زیرمجموعه‌ای از علوم اجتماعی است که دانش لازم را برای تحلیل منظم تأثیرات اقدام، برنامه، پروژه یا تغییر سیاست پیشنهادی بر کیفیت زندگی روزمره افراد و اجتماع‌هایی که محیطشان تحت تأثیر است، فراهم می‌کند. تأثیرات اجتماعی به تغییراتی اشاره دارد که اقدام پیشنهادی در سطح اجتماعی یا فردی به بار می‌آورد و شیوه زندگی، کار، تفریح و روابط افراد با یکدیگر، نحوه برآوردن نیازهایشان و به طور کلی شیوه انطباقشان به عنوان اعضای جامعه را تغییر می‌دهد (بارج و دیگران، ۱۳۹۱: ۱۷). همچنین روش پژوهش حاضر از نوع آمیخته یا ترکیبی است. «روش ترکیبی، نوعی روش عملگراست که تلاش می‌کند با ترکیب روش‌های کیفی و کمی نگر به صورت‌های همزمان، زنجیره‌ای یا چند مرحله‌ای به درک بهتر و جامع‌تری از مسئله پژوهش دست یابد» (میرزایی، در دست چاپ).

در بخش اسنادی، مدارک و اطلاعات موجود درباره مکان مورد مطالعه و پروژه مورد نظر گردآوری شده است و در بخش میدانی نیز وضع موجود در قالب مصاحبه‌های اکتشافی، مشاهده و بررسی کاربری‌های عمده، شناسایی گروه‌های مردمی و در نهایت با اجرای پرسشنامه‌های مورد نظر ختم شد. در واقع در جمع‌آوری داده‌ها و تحلیل آنها هم از رویکرد کمی و هم از رویکرد کیفی استفاده شد.

جامعه آماری پژوهش حاضر، کلیه اسناد موجود درباره منطقه ۱ شهرداری تهران (شامل اطلاعات حاصل از سرشماری، طرح‌های پژوهشی، مطالعات شهرداری، طرح تفصیلی، طرح توجیهی پروژه و...)، کلیه ساکنان محله گلابدره و دربند در منطقه ۱ شهرداری تهران و کلیه مراجعان به بوستان گلابدره که از میان آنها سیصد نفر به عنوان نمونه انتخاب شد و نیز کلیه مدیران محلی و نهادهای ذی‌نفع همچون شورایی‌های محله، کلیه نهادهای سازمان‌های مستقر در ناحیه ۳ شهرداری منطقه ۱ بودند که به صورت هدفمند انتخاب و مصاحبه شدند.

ابزار جمع‌آوری اطلاعات، پرسشنامه، مصاحبه و مشاهده بوده است که از این میان پرسشنامه که اعتبار آن از طریق اعتبار محتوا (ضریب CVR) با میانگین ۷۸/۳ درصد و پایایی آن از طریق پایایی همسانی درونی (آلفای کرونباخ) با میانگین ۰/۸۹۷ محقق شد، برای ساکنان، کاسبان و مراجعان و مصاحبه نیز از برندگان و بازندگان حقیقی و حقوقی و پیمانکاران طرح و مسئولان شهرداری منطقه ۱ صورت گرفت. همچنین مشاهده با حضور در محل پروژه بوستان گلابدره انجام شد.

شکل شماره ۲: محل قرارگیری بوستان گلابدره

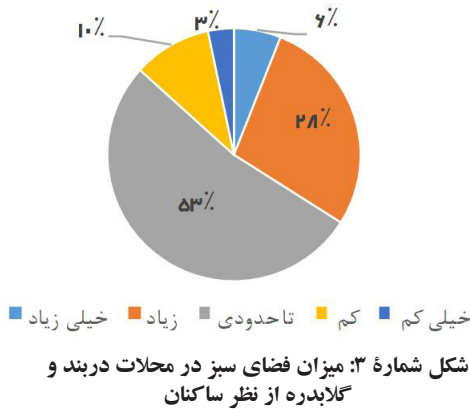
مکانی که برای پروژه بوستان گلابدره در نظر گرفته شده است، در گذشته متعلق به منابع طبیعی و مسئولیت نگهداری آن نیز برعهده این سازمان بوده است. پس از انجام هماهنگی‌هایی، شهرداری منطقه ۱ تهران برای جلوگیری از ساخت‌وسازهای غیر مجاز بر تپه گلابدره، تصمیم بر این امر گرفته شد تا این مکان به بوستان، تغییر کاربری دهد و مورد استفاده اهالی محلات گلابدره و دربند و همچنین دیگر ساکنان منطقه ۱ و شهر تهران قرار گیرد.

مساحت کل بوستان کوهپایه‌ای گلابدره حدود ۲۲ هکتار است که بیش از ۷ هکتار آن در فاز اول محوطه‌سازی شده و به بهره‌برداری رسیده است.

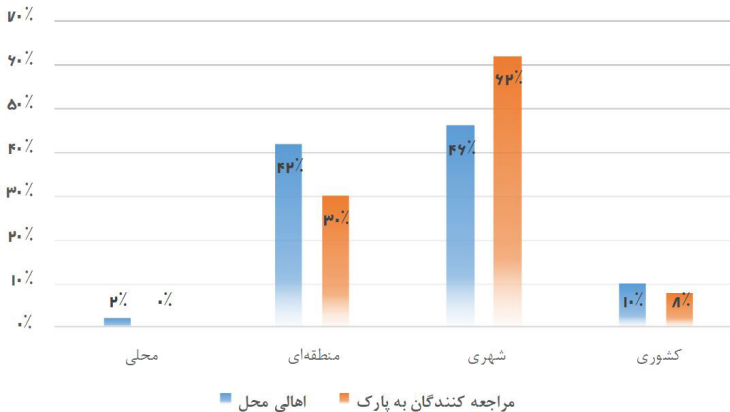
یافته‌های پژوهش

فضاهای سبز شهری می‌توانند به عنوان بسترهای مناسبی برای توسعه روابط اجتماعی و ارتقای ارزش‌های فرهنگی جامعه استفاده شوند. بنا بر نظر صالحی فرد و همکاران، عملکردهای اجتماعی - فرهنگی فضای سبز شهری بدین شرح است: ۱- کسب و شناخت برخی از شاخص‌های اجتماعی (هنجارها، ارزش‌ها، خرده‌فرهنگ‌ها و...); ۲- اجتماعی شدن افراد و پیدا کردن دوستان جدید و پر کردن تنهایی; ۳- گسترش فرهنگ شهری و حقوق شهروندی; ۴- شکل‌گیری انجمن‌های هنری، ورزشی، فرهنگی در قالب NGOها; ۵- برگزاری دوره‌های آموزشی، تحقیقاتی، جشنواره‌ها، شب شعرها و... ۶- انتشار افکار و عقاید ارزشی (ارزش‌های فرهنگی، خرده فرهنگ‌ها و...) (صالحی فرد و دیگران، ۱۳۸۹: ۶۰-۶۱). علاوه بر اینها، مهم‌ترین کاربری فضاهای بوستانی برای مردم، قالبی فراغتی دارد و یافته‌های حاصل از این مطالعه نیز مؤید همین امر است که به صورت پی‌آیند مطرح می‌شود.

همان‌گونه که شکل ۳ نشان می‌دهد، وضعیت فضای سبز محلات دربند و گلابدره از دیدگاه ساکنان محلات تاحدودی مناسب است و این واقعیت را تاحدود زیادی می‌توان به ساخته شدن و راه‌اندازی بوستان گلابدره نسبت

داد. بنا بر گزارش‌های ناحیه ۳ منطقه ۱، شهرداری تهران امکان تفریحی بی‌شماری دارد که معمولاً مناطق طبیعی اکثر آنها را تشکیل می‌دهد: قله، منطقه وزوا (کوهستانی)، رودخانه گلابدره، جنگل‌داری، منطقه گلسلک، باغ ملک، دامنه البرز چال، سد وزوا (مکانی برای ماهیگیری)، بوستان امامزاده قاسم، باغچه، گلستان و قبرستان تاریخی امامزاده قاسم و بسیاری دیگر.

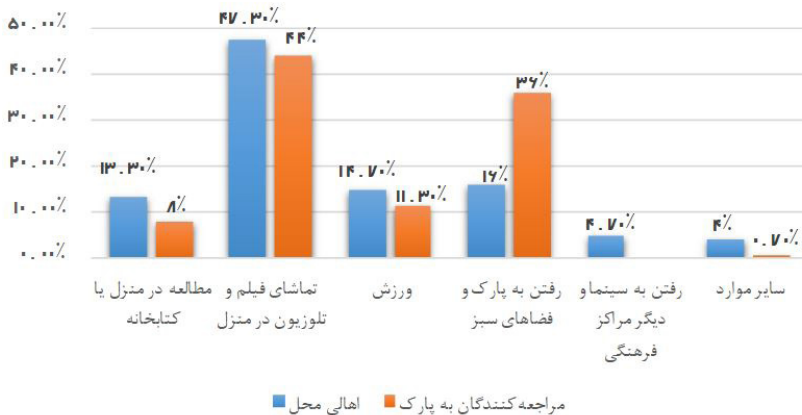
شکل شماره ۴: حوزه نفوذ بوستان گلابدره از دیدگاه اهالی محلات گلابدره و دربند و مراجعه کنندگان به بوستان

از نظر اهالی محلات گلابدره و دربند و مراجعه کنندگان به بوستان، حوزه نفوذ بوستان گلابدره، شهری است و از نظر آنها، تمام ساکنان شهر تهران به بوستان مراجعه کرده، از امکانات داخل بوستان استفاده می‌کنند. حوزه نفوذ بوستان حتی می‌تواند فراشهری نیز باشد. در منطقه و محلات اطراف بوستان با نصب بنرهای تبلیغاتی، بوستان و سورتمه به مردم معرفی شده است. بنا بر نظر مدیر محله گلابدره، «حوزه نفوذ بوستان فرامنطقه‌ای است و این امر می‌تواند تأثیر بسیاری بر فرهنگ و اجتماع محله گلابدره داشته باشد. اما از سویی می‌تواند آسیب اجتماعی هم داشته باشد که از جمله می‌توان به مشکل مواد مخدر و مسائل اخلاقی در بوستان اشاره نمود. علاوه بر آن عدم

شبهات بین ساکنان محله و مراجعان به‌ویژه از نظر اجتماعی - فرهنگی و حتی اقتصادی و با توجه به دامنه تغییر زیاد بین ساکنان و مراجعان مرفه و غیر مرفه به بوستان نیز ممکن است کمی مشکل آفرین باشد و منجر به درگیری و تناقض بین آنها شود».

تغییر الگوی رفتار خانواده

بنا بر نظرسنجی انجام شده میان اهالی محلات گلابدره و دربند و مراجعه‌کنندگان به بوستان گلابدره، بیشتر افراد (بیش از ۴۰ درصد افراد پاسخگو) اعلام نموده‌اند که در زمان اوقات فراغت به تماشای تلویزیون و فیلم در منزل می‌پردازند و تنها تعداد معدودی از اهالی محلات گلابدره و دربند اعلام کرده‌اند که در زمان فراغت به بوستان می‌روند. در بین مراجعه‌کنندگان، ۳۶ درصد پاسخگویان اعلام کرده‌اند که در زمان فراغت، به بوستان یا پارک و یا هر فضای سبزی مراجعه می‌کنند. همچنین بنا بر نظر مدیر محله گلابدره، «برنامه‌های خاص و امکانات تفریحی‌ای برای گذران اوقات فراغت مراجعه‌کنندگان و اهالی محلات مجاور در بوستان وجود دارد. همچنین امکاناتی برای کودکان در نظر گرفته شده است». مدیر محله دربند نیز اظهار داشتند که «مردم دربند از خود بوستان راضی هستند، چون بوستان مکانی برای تفریح آنها در زمان اوقات فراغت است».

شکل شماره ۵: گذران اوقات فراغت اهالی محلات دربند و گلابدره و مراجعه‌کنندگان به بوستان

بوستان‌ها و فضاهای سبز، نقش بسیار مهمی در زندگی ساکنان شهرهای بزرگ که کمتر در تماس با سیستم محیط‌زیست طبیعی هستند، دارند. این فضاها، مکان‌هایی برای فعالیت‌های اجتماعی، تفریحی و تفرجی، فرهنگی و

آموزشی و بهداشت و سلامت هستند. بوستان گلابدره با وجود امکانات و دوری از فضای شهری و قرار گرفتن در دامنه کوه می‌تواند تأثیر بسزایی در سلامت و احساس سلامتی افراد داشته باشد.

ساخت بوستان گلابدره باعث می‌گردد که افراد زیادی برای استفاده از بوستان و امکانات آن مراجعه کنند. این امر می‌تواند به برقراری ارتباط و افزایش تعاملات اجتماعی و فرهنگی اهالی محله با خودشان و با محلات دیگر و همچنین شناخت اهالی محله از یکدیگر و اطلاع از وضعیت همدیگر منجر شود. هرچه تعاملات اجتماعی و فرهنگی در محله بیشتر گردد، انسجام اجتماعی و مشارکت مردمی در فعالیت‌ها و مسائل مربوط به محله بیشتر می‌شود. این امر به حمایت اهالی از طرح‌های کاربردی و ارتقای می‌انجامد. همچنین تعاملات به وجود آمده بین اهالی محلات مجاور بوستان با مراجعه‌کنندگان به بوستان از سایر نقاط شهر منجر به تبادلات فرهنگی خواهد شد.

کاهش ساخت‌وسازهای غیر مجاز و زمین‌خواری

کاهش ساخت‌وسازهای غیر مجاز و زمین‌خواری در محدوده اشاره شده (به واسطه نظارت شهرداری) و کاهش زمین‌خواری (به واسطه تغییر کاربری زمین و ایجاد کمربند سبز در دامنه کوه) با توجه به مصاحبه‌های انجام شده در محدوده مورد اشاره، شبانه بوده و در مدت زمانی بسیار کوتاه ساخت‌وساز صورت می‌گرفت و اگر بوستان ساخته نمی‌شد، ممکن بود اینگونه ساخت‌وسازها تا چند سال دیگر کل محدوده را در برمی‌گرفت.

شهرداری با احداث بوستان گلابدره، مانع از زمین‌خواری و ساخت‌وساز غیر مجاز در محدوده شده است و بنا بر اطلاعات گرفته‌شده، شهرداری برای تملک سازه‌های غیر مجاز، مبلغی را به ساکنان آن و همچنین تخریب آن پرداخت می‌نماید. در این باره برآورد برای هر سازه غیر مجاز، مبلغی حدود ۵۰۰ میلیون ریال در نظر گرفته شد که با توجه به مترای محدوده ۲۲ هکتاری (۲۲۰,۰۰۰ مترمربع) و در نظر گرفتن ۲۰۰ متر مربع برای هر سازه، حدود ۱۱۰۰ سازه ساخته می‌شد که مبلغی بالغ بر ۵۵۰,۰۰۰,۰۰۰,۰۰۰ ریال معادل پنجاه و پنج میلیارد تومان است که این هزینه‌ای است برای تملک و تخریب هر سازه غیر مجاز که از بودجه شهرداری برای انجام آن کسر می‌شود و با ساخت این مجموعه، این هزینه برای ساخت و احداث بوستان استفاده شده است.

ایجاد کمربند سبز، یکی از راهکارهای جلوگیری از ساخت‌وساز غیر مجاز و زمین‌خواری است. در واقع هدف اصلی ایجاد کمربند سبز در محدوده یادشده،

جلوگیری از انهدام اراضی قابل کاشت در دامنه کوه، جلوگیری از گسترش بی‌رویه افقی شهر و ساخت‌وسازهای غیر قانونی، تلطیف و پالایش هوای شهر و غربال گرد و غبار و بادهای ورودی به شهر، ایجاد چشم انداز زیبا و مفرح و ایجاد فضاهای تفرجگاهی و گردشگری، تثبیت خاک، افزایش پتانسیل ذخیره آب، تقویت سفره‌های زیرزمینی و جلوگیری از بروز خسارات ناشی از سیلاب‌ها و در نهایت بهره‌برداری اقتصادی با بازدهی مفید از سرمایه‌گذاری‌های انجام شده است. در بوستان گلابدره، مجموعه تفریحی‌ای متشکل از سورتمه، سافاری وحشت و سینما پرواز وجود دارد. طبق گفته‌های رئیس اداره امور شهری و فضای سبز شهرداری منطقه ۱ و مدیر بوستان گلابدره، این مجموعه در حال حاضر در اجاره شرکت پیمانکار طرح است. اما در هر صورت این مجموعه، منبعی برای درآمدزایی است. با توجه به برآوردهای انجام‌شده، این مجموعه در نیمه اول سال ۱۳۹۴ به طور میانگین حدود ۱۰,۰۰۰ مراجعه‌کننده در ماه داشته است؛ یعنی حدود ۳۲۲ نفر در روز که این تعداد در روزهای عادی و تعطیلات و آخر هفته‌ها متغیر است که به طور میانگین هر مراجعه‌کننده در صورت استفاده از کل مجموعه، مبلغ ۲۰۰,۰۰۰ ریال (معادل ۲۰,۰۰۰ تومان) پرداخت می‌کند که مجموع این مبلغ برای ۳۲۲ نفر در روز معادل ۶۴,۴۰۰,۰۰۰ ریال و در ماه ۱,۹۹۶,۴۰۰,۰۰۰ ریال است. این مبلغ برای نیمه اول سال است و بنا بر برآوردهای انجام شده برای نیمه دوم سال، مجموعه حدود ۵۰۰۰ روزهای تعطیل متفاوت است و بنا بر میانگین حدود ۱۶۶ نفر در روز است. مبلغ برآوردشده برای این تعداد مراجعه‌کننده در روز، معادل ۳۳,۲۰۰,۰۰۰ ریال و در ماه، معادل ۹۹۶,۰۰۰,۰۰۰ ریال خواهد بود و مجموع آن در سال ۱۷,۹۵۴,۴۰۰,۰۰۰ ریال است.

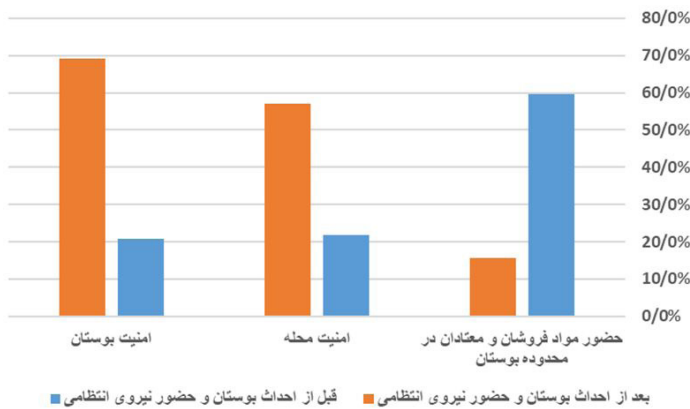
بنا بر گفته‌های رئیس اداره امور شهری و فضای سبز منطقه ۱ شهرداری تهران، طرح ساخت بوستان گلابدره از سال ۱۳۹۰ توسط شهرداری و معاونت امور شهری و فضای سبز احداث بوستان صورت گرفته است. ایشان اظهار داشتند که یکی از دلایلی که این پارک و پارک آبک احداث شد، جلوگیری از ساخت‌وسازهای غیر مجاز بوده است. در محله آبک، گاهی حتی زیر زمین نیز خانه ساخته می‌شد. سیاست دیگر، ایجاد کمربند سبز جهت مهار ساخت‌وسازهای غیر مجاز است. پروژه آبک و گلابدره قرار است به هم متصل گردند. شهرداری با پرداخت هزینه‌هایی به ساکنان خانه‌های غیر مجاز محله گلابدره و آبک، این زمین‌ها را تصاحب کرده است و قصد ساخت بوستان را دارد.

قسمت بالای بوستان بالاتر از فاز ۲ و سورتمه را فانس کشی شده است تا مانع از ساخت و ساز غیر مجاز شود. ارتفاع بوستان گلابدره بیشتر از برج میلاد است و علاوه بر هوای پاک، منظره‌ای زیبا دارد. همچنین وجود گونه‌های خاص گیاهی چون اقاچیا، سرو و ارغوان در پارک قابل توجه است. دبیر شورایی محله عنوان کردند که بوستان به جهت جلوگیری از ساخت و سازهای غیر مجاز و زمین‌خواری و حتی تولید هوای سالم مفید است. خانه‌های مجاور پارک به طور غیر مجاز ساخته شده که از لحاظ ایمنی نیز ضعیف است که پس از ساخت بوستان از پیشروی این خانه‌ها نیز جلوگیری خواهد شد.

کاهش خرید و فروش مواد مخدر و تأمین امنیت ساکنان محلات اطراف

با توجه به آنکه در سال‌های گذشته در بوستان گلابدره، امنیت کافی برای حضور مراجعه‌کنندگان به بوستان وجود نداشته است و در نتیجه تعداد افراد استقبال‌کننده از بوستان اندک بوده است و با توجه به نتایج پژوهش مؤسسه جهان کتاب و وجود پیامدهای منفی برآورد شده به ناامنی در زمان استفاده از خدمات بوستان گلابدره از سوی استفاده‌کنندگان اشاره شده است. در حال حاضر با ارائه تمهیداتی در فضای بوستان از جمله مستقر شدن یگان ویژه در مرکز بوستان گلابدره و افزایش تعداد نورافکن‌ها در سطح بوستان و حفظ امنیت در سطح بوستان گلابدره، مشکلاتی که در گذشته وجود داشت، مرتفع شده است. تغییرات ایجاد شده همچنین از میزان خرید و فروش و مصرف مواد در بوستان کاسته است.

شکل شماره ۶: وضعیت امنیت بوستان و محله و حضور معتادان و موادفروشان

بنابر نتایج نظرسنجی انجام شده در بین اهالی محلات گلابدره و دربند و مراجعه‌کنندگان به بوستان گلابدره، وضعیت امنیت محله و بوستان پس از احداث بوستان و حضور نیروی انتظامی در بوستان افزایش یافته و امنیت در

بوستان و محله برقرار است و همچنین حضور معتادان و موادفروشان کاهش یافته است.

مدیر محله گلابدره در زمینه مثبت بودن بوستان گلابدره عنوان کردند که قبل از احداث بوستان در زمین‌های بوستان، تنها تعداد کمی درخت خودرو وجود داشت که گروهی موادفروش در آنجا بودند که دستگیری و جمع‌آوری آنها سخت بود و مشکلاتی را برای اهالی محل به وجود آورده بود که با ساخت بوستان مشکل حل شد. همچنین تعدادی قهوه‌خانه بدون مجوز در پایین کوه نیز وجود داشت که مشکلات امنیتی بسیاری را به وجود آورده بود. ساخت بوستان به آبادی محله گلابدره و کاهش آسیب‌های اجتماعی کمک کرده و باعث شده جوانان محله، محلی را برای تفریح و تجمع و گذران اوقات فراغت داشته باشند. البته در مورد بوستان و آبیاری درختان، کمبود آب وجود دارد. از نظر نورپردازی، کمی ضعیف است و بهتر است نور بوستان در شب بیشتر شود.

نتیجه‌گیری

بوستان‌ها و فضاهای سبز، موهبتی برای شهروندان هستند. استفاده درست شهروندان از اینگونه فضاها موجب بهبود کیفیت زندگی و استفاده نکردن از آنها موجب تجمع افراد خلافکار، افزایش جرایم و انحرافات خواهد شد که خود موجب بروز ناامنی اجتماعی خواهد شد. احداث بوستان گلابدره در حوزه مداخله روی مراجعه‌کنندگان به بوستان از لحاظ سلامتی، نشاط و گذران اوقات فراغت و دوری از هیاهوی شهر تأثیرگذار است. در حوزه بلافصل بر ساکنان محلات گلابدره و دربند و حتی امامزاده قاسم از لحاظ داشتن منظره‌ای زیبا، امنیت در محل، تغییر در قیمت زمین و املاک و روی رانندگان تاکسی و کاسبان محل از لحاظ کسب و کارشان و در نهایت در حوزه فراگیر کل منطقه ۱، مناطق مجاور و شهر تهران از لحاظ تأثیر بر آلودگی هوا و صدا، استفاده افراد از محیط بوستان و امکاناتی چون سورت‌مه، سافاری وحشت و سینما پرواز تأثیرگذار بوده است. از آنجا که بوستان گلابدره با وجود امکاناتی همچون سورت‌مه، سافاری وحشت و سینما پرواز و همچنین فضای بسیار بزرگ با مساحتی حدود ۲۷ هکتار و قرار گرفتن در دامنه کوه و داشتن هوایی سالم و پاک و دور از هیاهوی شهر و نزدیکی منطقه توریستی دربند، مکانی مناسب برای جذب مراجعه‌کنندگان از سطح شهر تهران به این بوستان است، حوزه نفوذ بوستان گلابدره را می‌توان فرامنطقه‌ای و در مواردی فراشه‌ری دانست.

همچنین با توجه به پژوهش مؤسسه جهان کتاب و وجود پیامدهای منفی برآوردشده مبنی بر وجود ناامنی در حین استفاده از خدمات بوستان‌ها به‌ویژه

بوستان دربند، استفاده از مجتمع توسط افراد خلاق و ناسالم، کاهش استقبال افراد از بوستان، و بروز آسیب‌های جسمانی برای مراجعان، در حال حاضر با ارائه تمهیداتی در فضای بوستان از جمله مستقر شدن یگان ویژه در مرکز بوستان گلابدره و افزایش تعداد نورافکن‌ها در سطح بوستان و حفظ امنیت در سطح بوستان گلابدره، مشکلاتی که در گذشته وجود داشته، مرتفع شده و در حال حاضر امکان استفاده از بوستان به راحتی وجود دارد.

همان‌طور که در این پژوهش مشخص شد، فضاهای سبز شهری می‌تواند به عنوان بسترهای مناسبی برای توسعه روابط اجتماعی و ارتقای ارزش‌های فرهنگی جامعه استفاده شود. از آنجا که کنش اجتماعی، ساده‌ترین عنصر زندگی مشترک انسانی است و بنا بر تعریف طالبی، کنش اجتماعی، سلسله حرکات بارزی است که انسان برای دستیابی به هدفی نسبت به انسانی دیگر انجام می‌دهد. افراد نیاز ذاتی به برقراری رابطه اجتماعی دارند و به همین دلیل موقعیت‌هایی فراهم می‌آورند تا بتوانند رابطه اجتماعی را تجربه کنند (طالبی، ۱۳۸۸: ۱۶۲). رابطه متقابل اجتماعی برای پاسخ به نیازهای انسان به پیوندجویی و احساس تعلق به مکان، یک ضرورت محسوب می‌شود. فعالیت‌هایی مانند تعامل با دیگران و مشاهده فعالیت‌های مردم، با ایجاد زمینه‌های اجتماع‌پذیری، به رشد فردی انسان کمک می‌کنند (لنگ، ۱۳۸۳: ۱۸۷).

فضاهای سبز شهری، محیطی را فراهم می‌آورند که منجر به تعاملات اجتماعی افراد با یکدیگر می‌شوند. از این‌رو می‌توان گفت پارک‌ها و بوستان‌ها، فضاهایی هستند که باعث می‌گردند تا افراد ارتباط برقرار کنند. در واقع یکی از معیارهای ارزیابی کیفیت محیط هر شهر، وجود فضاهای سبز عمومی است؛ فضاهایی که شهروندان بتوانند با ایمنی و آسایش خاطر با هم به گفت‌وگو بپردازند. اهمیت این مسئله تاحدی است که امروزه توجه به فضاهای سبز شهری و اعمال سیاست‌هایی که مردم شهرها را از مشکلاتی مانند یأس و ناامیدی برهانند و باعث ارتباط با فضاهای سبز و محیط گردند، از مهمترین وظایف نهادهای شهری است. در واقع از جمله شاخص‌های مهم توسعه پایدار، برنامه‌ریزی هوشمندانه اوقات فراغت بوده که در این زمینه، نقش فضاهای سبز بسیار مهم است (صالحی فرد و حسن‌آبادی به نقل از سوزنچی و تریوه، ۱۳۹۰: ۱۰۸). همچنین مهم‌ترین کاربری فضاهای سبز و بوستان برای مردم، قالبی فراغتی دارد که بر اساس نظریه جان. آر. کلی (۱۳۷۳) با گسترش شهرنشینی و توجه بیشتر و نیاز حیاتی به پدیده‌ای به نام اوقات فراغت، هر روزه شاهد ابداعات، اختراعات، برنامه و وسائل متعددی برای پر کردن این اوقات خواهیم بود. بر اساس نظریه هانری لوفور، فضا، پدیده‌ای طبیعی یا استعلایی نیست،

بلکه یک تمامیت تاریخی و یک تولید اجتماعی است. همچنین فضاهای شهری به دلیل سیاسی بودن ذاتی خود (یعنی حضور همه‌جانبه و بازنمودهای قدرت سیاسی در آنها)، چنین خاصیت هدایت‌کننده و دستکاری‌کننده‌ای بر تجربه‌ی فضا دارند. از طرفی دیگر نیز کوین‌لینچ، پنج عامل سازنده را برای فضاهای شهری برمی‌شمرد: راه‌ها، مرزها که حد فاصل دو یا چند فضای شهری‌اند، محله‌ها که دارای تجانس شکلی یا کاربری هستند، گره‌ها یعنی نقاط استراتژیک تقاطع‌ها و نشانه‌ها که نقاط دارای تراکم مشخصی از معانی نشانه‌شناختی در مجموعه نشانه‌های شهری هستند. هدف باید رسیدن به توازنی میان این عوامل باشد تا شهروند بتواند به خوبی خود را در شهر باز یابد و به آن احساس تعلق کند. این امر را می‌توان به نوعی یک هویت شهری به حساب آورد. از این‌رو وجود یک بوستان به وسعت بوستان گلابدره، اهمیتی ویژه در بحث فضاهای شهری دارد. در واقع بوستان گلابدره قادر است که هویتی فراتر از منطقه داشته باشد و شهروندان را از نقاط دور شهر به خود جذب نماید.

منابع

۱. ابراهیم‌پور، محسن و سید رضا مصطفوی (۱۳۸۷). ارزیابی آثار و پیامدهای اجتماعی و فرهنگی طرح‌ها و پروژه‌ها. تهران: دفتر مطالعات شهرداری.
۲. ابراهیم‌زاده، عیسی و داوود حاتمی (۱۳۹۳). «تحلیلی بر عملکرد مدیریت فضای سبز شهری و بازده اجتماعی توسعه‌های آن در شهر ایذه». فصلنامه برنامه‌ریزی منطقه‌ای، دوره سیزدهم، شماره ۴، صص ۳۱-۴۴.
۳. احمدی مسعود، نسترن و دیگران (۱۳۹۲). «بررسی اهمیت فضای سبز در کنترل و کاهش آلودگی هوای شهری». سومین کنفرانس بین‌المللی برنامه‌ریزی و محیط‌زیست. تهران: دانشگاه تهران.
۴. امینیان، مهدی و محسن امینیان (۱۳۹۳). «توسعه پایدار فضای سبز شهری با رویکرد مدیریت یکپارچه شهری». ششمین کنفرانس ملی برنامه‌ریزی و مدیریت شهری با تأکید بر مؤلفه‌های شهر اسلامی. مشهد.
۵. بارج، رابل جی و دیگران (۱۳۹۱). مفاهیم، فرایند و روش‌های ارزیابی تأثیر اجتماعی. تهران: جامعه و فرهنگ.
۶. براتی، ناصر و یزدان پنا شاه‌آبادی (۱۳۹۰). «بررسی ارتباط مفهومی سرمایه اجتماعی و کیفیت زندگی در محیط شهری (نمونه موردی: شهر جدید پردیس)». جامعه‌شناسی فرهنگی. دوره ۲، شماره ۱، صص ۲۵-۴۹.
۷. بکر، هنک و فرانک ونکلی (۱۳۸۸). راهنمای بین‌المللی برآورد پی‌آمدهای اجتماعی. ترجمه هادی جلیلی. تهران: دفتر مطالعات اجتماعی و فرهنگی شهرداری تهران.
۸. تنهایی، حسین ابوالحسن (۱۳۸۷). مکاتب و نظریه‌های جامعه‌شناسی. گناباد: مرندیز.
۹. دانش‌پور، سید عبدالهادی و مریم چرخچیان (۱۳۸۶). «فضاهای عمومی و عوامل مؤثر بر حیات جمعی». مجله باغ نظر، شماره ۷، صص ۱۹-۲۸.
۱۰. سوزنچی، کیانوش و سارا تریوه (۱۳۹۰). «بازطراحی بوستان‌های محله‌ای با تأکید بر توسعه روابط اجتماعی میان ساکنان محله». نقش جهان، شماره ۱، صص ۱۰۷-۱۲۹.
۱۱. صالحی فرد، محمد و دیگران (۱۳۸۹). «تحلیلی بر ابعاد اجتماعی فضاهای سبز شهری با تأکید بر دیدگاه شهروندان (مطالعه موردی: کلان‌شهر مشهد)». دانشگاه آزاد اسلامی واحد اهر، فضای جغرافیایی، شماره ۲۹، صص ۵۱-۹۴.
۱۲. طالبی، ژاله (۱۳۸۳). «روابط اجتماعی در فضاهای شهری». نامه علوم اجتماعی، دوره ۱۱، شماره ۴، صص ۱۶۱-۱۸۰.
۱۳. عباس‌پور، مجید و دیگران (۱۳۹۳). «تأثیر بوستان‌های شهری بر میزان انتشار ذرات معلق PM10 با استفاده از نرم‌افزار GIS». علوم و تکنولوژی محیط‌زیست، دوره شانزدهم، شماره ۱، صص ۳-۱۱.
۱۴. علی‌نژاد، منوچهر و دیگران (۱۳۹۲). «توسعه و سامان‌دهی پارک جنگلی سرخه‌حصار و تأثیر آن بر امنیت اجتماعی پارک». فصلنامه مطالعات امنیت اجتماعی، شماره ۳۳، صص ۹۵-۱۲۷.
۱۵. فکوهی، ناصر (۱۳۸۳). انسان‌شناسی شهری. تهران: نی.
۱۶. کرمی، غلامحسین و کوروش رضایی مقدم (۱۳۹۴). «ارزیابی تأثیر اجتماعی: رویکردی نوین در مدیریت پایدار برنامه‌های توسعه». فصلنامه مطالعات توسعه اجتماعی - فرهنگی، دوره چهارم، شماره ۲، صص ۱۶۹-۱۹۴.

منابع

۱۷. کلی، جان. ار (۱۳۷۳). جامعه‌شناسی فراغت. ترجمه مهندسین مشاور زادبوم، تهران: شرکت توسعه فضاهای فرهنگی.
۱۸. لنگ، جان (۱۳۸۳). آفرینش نظریه معماری - نقش علوم رفتاری در طراحی محیط. ترجمه علیرضا عینی‌فر. تهران: دانشگاه تهران.
۱۹. لهسایی‌زاده، عبدالعلی (۱۳۶۸). تحولات اجتماعی در روستاهای ایران. شیراز: نوین.
۲۰. لینچ، کوین (۱۳۷۴). سیمای شهر. ترجمه منوچهر مزینی. تهران: دانشگاه تهران.
۲۱. مؤسسه جهان کتاب (۱۳۹۳). ارزیابی تأثیرات اجتماعی - فرهنگی احداث بوستان دریند. دفتر مطالعات شهرداری منطقه ۱.
۲۲. منظور، داوود، یادی پور، مهدی (۱۳۸۷). «سرمایه اجتماعی عامل توسعه اجتماعی و اقتصادی». راهبرد یاس، شماره ۱۵، صص ۱۴۰-۱۶۲.
۲۳. میرزایی، خلیل (در دست چاپ). پژوهش‌های قیاسی - کمی‌نگر: پژوهش، پژوهشگری و پژوهشنامه‌نویسی. تهران: جامعه‌شناسان، جلد اول.
۲۴. هال، ادوارد تی (۱۳۷۶). بعد پنهان. ترجمه منوچهر طبیبیان. تهران: دانشگاه تهران.
۲۵. هدایتی اقمشدهی، امیر؛ قربانی، حمید؛ زاهدی، سمانه (۱۳۹۴). «ارزیابی اثرات محیط‌زیستی احداث پیاده‌راه پل طبیعت و بهبود عملکرد اکولوژیک آن در محدوده جغرافیایی منطقه ۳ تهران». پژوهش‌های جغرافیایی برنامه‌ریزی شهری. دوره سوم، شماره ۲، صص ۲۴۷-۲۶۱.
۲۶. هندیانی، عبدالله و دیگران (۱۳۹۳). «بررسی نقش مشارکت شهروندان در حفظ و نگهداری فضاهای سبز شهری و راهکارهای آن (مطالعه موردی: اراضی عباس‌آباد)». فصلنامه مطالعات مدیریت شهری، سال پنجم، شماره ۱۷، صص ۴۱-۵۳.
27. Abraham, Andrea, Kathrin Sommerhalder, and Thomas Abel. (2009) "Landscape and wellbeing: a scoping study on the health-promoting impact of outdoor environments." *Public Health*, 55.
28. Vanclay, F (2003). International principles for social impact assessment. *Impact Assessment Project Appraisal*, 21(1): 5-11.